

Tilburg University

De steun voor een 'zwareberoepenregeling' ontleed

van Dalen, Hendrik Peter; Henkens, C.J.I.M.; Oude Mulders, Jaap

Publication date:
2020

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

van Dalen, H. P., Henkens, C. J. I. M., & Oude Mulders, J. (2020). *De steun voor een 'zwareberoepenregeling' ontleed: Hoe kijkt de Nederlandse bevolking aan tegen lagere pensioenleeftijden voor mensen in zware beroepen?* (Netspar Design Paper; Vol. 150). Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement (NETSPAR).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

De steun voor een 'zware- beroepenregeling' ontleed

Hoe kijkt de Nederlandse bevolking
aan tegen lagere pensioenleeftijden
voor mensen in zware beroepen?

Harry van Dalen

Kène Henkens

Jaap Oude Mulders

DESIGN PAPER 150

DESIGN PAPERS zijn onderdeel van de **refereed Industry Paper Series**, dat wil zeggen beoordeeld en geaccordeerd door de Netspar Editorial Board. Ze bediscussiëren het ontwerp van (een component van) een pensioensysteem of -product, analyseren de doelstelling en bieden mogelijkheden voor het verbeteren van de doeltreffendheid ervan. Dit type paper is toegankelijk geschreven voor specialisten uit de sector, verantwoordelijk voor het ontwerpen van de besproken component. Design Papers bevatten een sectie waarin de auteurs naar aanleiding van de analyse hun eigen mening geven. Design Papers worden ter bespreking gepresenteerd bij Netspar evenementen, waarbij de panelleden bestaan uit vertegenwoordigers van academici en partners uit de sector, samen met internationale wetenschappers. Netspar Design Papers worden beoordeeld door de Netspar Editorial Board alvorens tot publicatie wordt overgegaan.

Colofon

Netspar Design Paper 150, mei 2020

Editorial Board

Rob Alessie – Rijksuniversiteit Groningen
Iwan van den Berg – AEGON
Mark-Jan Boes – VU Amsterdam
Marijke Colly – MN
Kees Goudswaard – Universiteit Leiden
Arjen Hussem – PGGM
Bert Kramer – Rijksuniversiteit Groningen & Ortec Finance
Fieke van der Lecq (voorzitter) – VU Amsterdam
Raymond Montizaan – Universiteit Maastricht
Alwin Oerlemans – APG
Maarten van Rooij – De Nederlandsche Bank
Peter Schotman – Universiteit Maastricht
Koen Vaassen – Achmea
Mieke van Westing – Nationale Nederlanden
Peter Wijn – APG
Jeroen Wirschell – PGGM
Marianne Zweers – a.s.r.

Ontwerp

B-more Design

Vormgeving

Bladvulling, Tilburg

Redactie

Jolanda van den Braak, Nijmegen
Netspar

Design Papers is een uitgave van Netspar. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s).

INHOUD

<i>Samenvatting</i>	4
<i>Summary</i>	5
1. <i>Kijk op zware beroepen</i>	6
2. <i>Wie mag eerder, wie later met pensioen?</i>	9
3. <i>Resultaten</i>	11
4. <i>Conclusies</i>	14
<i>Literatuur</i>	15
<i>Appendix</i>	16

Affiliaties

Harry van Dalen – Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI-KNAW),
Tilburg University, Tilburg School of Economics and Management (TISEM)

Kène Henkens – Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI-KNAW),
UMCG Groningen, Departement Sociale Geneeskunde, Universiteit van Amsterdam,
Departement Sociologie

Jaap Oude Mulders – Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI-KNAW)

Samenvatting

Hoe kijkt de Nederlandse bevolking aan tegen lagere pensioenleeftijden voor mensen in zware beroepen?

Het pensioenakkoord biedt mogelijkheden om afspraken te maken over lagere pensioenleeftijden voor mensen in zware beroepen. Onderzoek wijst uit dat burgers vinden dat voor fysiek zware beroepen lagere pensioenleeftijden moeten gelden dan de officiële AOW-leeftijd. Voor sommige zware beroepen kan dit oplopen tot anderhalf jaar. Voor een aantal lichte beroepen zou een beperkt hogere AOW-leeftijd moeten gelden (van een half jaar). Chronische gezondheidsklachten vormen de belangrijkste reden om mensen vervroegd (een jaar eerder) te laten uittreden.

Summary

Does the general public support lower public pension ages for physically demanding jobs?

The Dutch pension agreement of 2019 offers possibilities for social partners to make arrangements to lower the pension ages for employees working in physically demanding jobs. Research among the Dutch population shows that citizens support the use of such lower public pension ages. For certain physically demanding jobs this can amount to an 1.5 years earlier retirement than the statutory retirement age. However, for some physically 'light' jobs the public would also support slightly higher public pension ages. Chronic health conditions are, however, the most important reason to grant people a lower public pension age (one year earlier than the official statutory retirement age).

1. Kijk op zware beroepen

In het nieuwe pensioenakkoord krijgen werknemers met zware beroepen meer mogelijkheden om eerder te stoppen met werken. Werkgevers en werknemers krijgen daarom de komende vijf jaar de gelegenheid om afspraken te maken over vervroegd pensioen. Zo mogen werkgevers bij vervroegd pensioen maximaal drie jaar voor de AOW-leeftijd een uitkering aanbieden. En voor uitkeringen tot ongeveer 19.000 euro per jaar hoeft geen heffing in het kader van de Regeling Vervroegde Uittreding te worden betaald. Werkgever en werknemers moeten echter wel samen bepalen welke beroepen als 'zware beroepen' gelden. En dat is geen eenvoudige opgave.

Staatssecretaris Klijnsma zei al in 2017: 'Zware beroepen zijn niet te labelen.' Erg overtuigend is dat echter niet als de Nederlandse overheid zelf al jaren een lijst met zware beroepen gebruikt om vast te stellen of mensen vervroegd mogen stoppen met werken (zie Regeling substantieel bezwarende functies). Niettemin zal het bepalen van wat een zwaar beroep is zelf 'zwaar' zijn, aangezien het niet makkelijk is een scheiding te maken tussen de zwaarte van het beroep en het potentiële effect dat zo'n beroep heeft op de gezondheid. Brys (2016) geeft in een overzicht van de Europese pensioenwetgeving aan dat er geen uniforme benadering bestaat voor het bepalen van 'zware beroepen'.

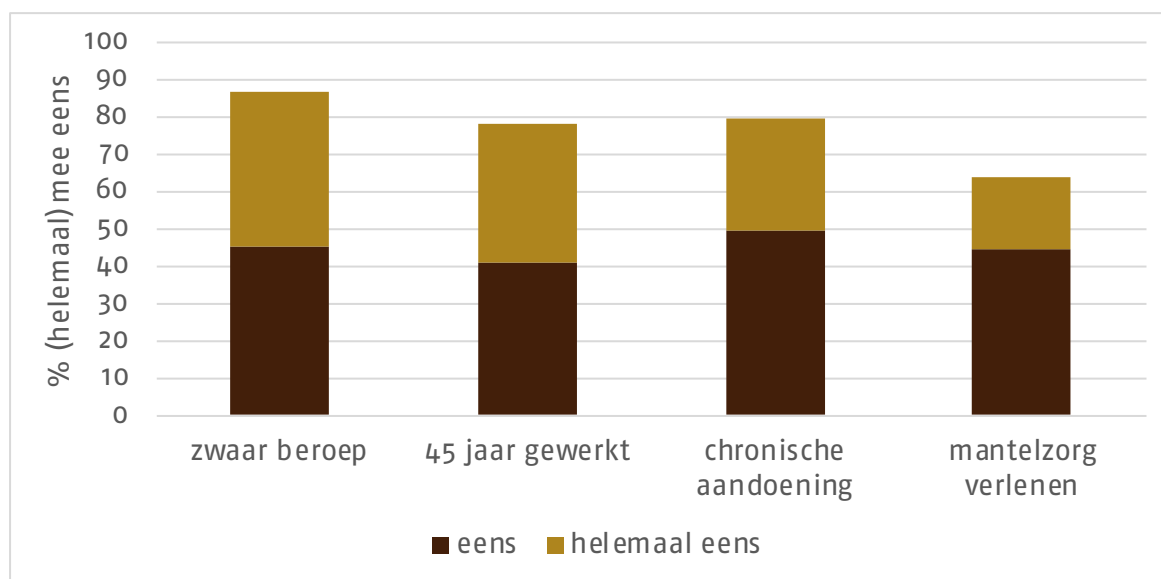
In deze bijdrage proberen we voor Nederland te achterhalen hoe de Nederlandse bevolking aankijkt tegen het eerder stoppen met werken door mensen die in zware beroepen werkzaam zijn. In het licht van de vergrijzende samenleving trekken we het begrip 'beroep en belasting' in deze bijdrage breder. Velen van ons hebben of krijgen aan het einde van de arbeidsloopbaan te maken met chronische gezondheidsklachten die belastend zijn in het werk. Ook de belasting op mensen die mantelzorg verlenen aan hulpbehoevende familieleden kan groot zijn. De toekomst trekt een dubbele wissel op werknemers die te maken krijgen met zowel langer doorwerken als met ouders die een beroep op hen doen om zorg en hulp te verlenen (zie ook Kooiker et al., 2019). Van veel mantelzorgers is bovendien bekend dat ze zelf ook kampen met chronische klachten die hen belemmeren in het werk. De vraag hoe mensen in belastende beroepen en omstandigheden kunnen worden gefaciliteerd langer door te werken en in welke mate eerder stoppen met werken een optie zou kunnen of moeten zijn is relevant in beschouwingen over hoe het Nederlandse pensioenstelsel kan omgaan met de verstrekkende gevolgen van een vergrijzende samenleving.

Zwaar beroep van/zwaar beroep op de werknemer

Figuur 1 illustreert hoe groot de consensus is onder de Nederlandse bevolking over de mogelijkheid voor mensen op wie een zwaar beroep wordt gedaan of die een zwaar beroep uitoefenen om eerder dan de AOW-gerechtigde leeftijd met pensioen te gaan. De zware beroepen kunnen rekenen op de meeste instemming voor een dergelijke optie, maar ook mensen die al 45 jaar hebben gewerkt, chronische aandoeningen hebben die het werken belemmeren of dagelijks mantelzorg verlenen worden door de bevolking als kwetsbaar beschouwd in het kader van langer doorwerken. Om deze vrijblijvendheid in te dammen kan het helpen om mensen te laten oordelen over concrete beroepen en omstandigheden. Het ene zware beroep is het andere niet en met sommige chronische ziekten, zoals diabetes of hartaandoeningen, valt in veel beroepen goed te leven. Kortom, het verbeelden van concrete gevallen kan het debat over zware beroepenregelingen nuanceren.

In het nadenken over concrete gevallen is het relevant om een onderscheid aan te brengen tussen beroep en gezondheid. In de wetenschap wordt vaak een stevig verband tussen beroep en gezondheid en sterfte geconstateerd met de impliciete gedachte dat het beroep de dominante veroorzaker van gezondheidsklachten is. Echter, de causaliteit kan ook in de omgekeerde richting werken: mensen met bepaalde gezondheidsproblemen komen in bepaalde beroepen terecht. Bekeken over een periode van 29 jaar laten Ravesteijn et al. (2018) voor Duitse werknemers zien dat 60 procent van de associatie tussen gezondheid en beroep voortkomt uit

Figuur 1: Optie voor vervroegd pensioen voor speciale groepen werkenden

Vraag: Wat zou u ervan vinden als de AOW de mogelijkheid biedt om vervroegd met pensioen te gaan voor [bovenstaande groepen]? Bron: NIDI (2018).

selectie-effecten. Dit inzicht kan verstrekkende gevolgen hebben voor beleid omdat a) er blijkbaar diepere oorzaken aan gezondheid ten grondslag liggen die niet eenvoudig uit de weg te ruimen zijn en b) we geneigd zijn het gezondheidseffect volledig aan een beroep te plakken.

Een eenvoudige methode zoals het Economisch Instituut voor de Bouw (Koning en Meuwese, 2017) voorstelt, om zware beroepen te identificeren aan de hand van instroomcijfers in de WIA, geeft weliswaar een goed beeld van de pijnpunten in de arbeidsmarkt en voor de korte termijn is het wellicht een goede pragmatische wijze van identificatie van zware beroepen. Voor de lange termijn is het echter geen duurzame oplossing omdat het bestaand gezondheidsgedrag binnen beroepen of sectoren niet corrigeert. Het is wat D66 in 2017 in het Tweede Kamerdebat over zware beroepen 'een beloning voor slecht gedrag' noemde.

2. Wie mag eerder, wie later met pensioen?

Naast beroeps- en gezondheidseffecten kunnen andere zaken een rol spelen bij het beoordelen van een redelijk geachte pensioenleeftijd. Op welke leeftijd begon men met werken? Werkt men fulltime of parttime? Verleent men in de privésfeer mantelzorg? We onderzoeken of en in welke mate dergelijke factoren het oordeel van mensen over een redelijke pensioenleeftijd beïnvloeden. Via het LISS-panel van de CenterData in november 2018 hebben wij een onderzoek opgezet (responspercentage= 79%, N= 2.714) dat licht kan werpen op de gevoelde behoefte aan flexibiliteit van de AOW-leeftijd.

Wij vroegen een dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking of zij het voor vijf profielen van fictieve 60-jarigen redelijk vinden dat deze personen eerder dan wel later dan de AOW-gerechtigde leeftijd met pensioen kunnen gaan. De kenmerken van de profielen zijn gerandomiseerd.¹ Bij elk getoond profiel moesten respondenten de vraag beantwoorden: *Hoeveel jaar eerder dan wel later dan de officiële AOW-leeftijd zou u het redelijk vinden als deze persoon een volledige AOW-uitkering ontvangt?* De respondenten konden kiezen uit negen antwoordmogelijkheden in termen van jaren: van vier jaar eerder dan de AOW-leeftijd tot vier jaar later. Deze zogenaamde vignetstudie maakt het mogelijk door een willekeurige samenstelling van profielen te bezien (en schatten) welke waarde mensen hechten aan bepaalde kenmerken bij het vellen van een oordeel of iemand eerder dan wel later AOW-gerechtigd is.

De kenmerken die deel uitmaken van de profielen die respondenten te zien krijgen van een 60-jarige omvatten de volgende onderdelen: i) geslacht, ii) wel of niet parttime aan het werk, iii) aanvangsleeftijd bij werken, iv) beroep, v) al dan niet last van chronische klachten en vi) verleent men dagelijks mantelzorg aan zieke ouders of partner?

De beroepen staan uiteraard in het centrum van de belangstelling van deze vignetstudie. Om respondenten een enigszins gebalanceerde reeks beroepen te kunnen voorleggen, zijn 29 beroepen gekozen die te karakteriseren zijn als zwaar, middelzwaar en licht (gebaseerd op de studie van Ravesteijn *et al.* (2018) over de relatie tussen gezondheid en *fysiek zware* beroepen). De lijst omvat een groep beroepen van stukadoor of betonwerker tot boekhouder of beleidsmedewerker bij de overheid.

1 Vooraf is gemeld dat bepaalde combinaties van de zwaarte van het beroep en het moment van starten met werk die niet logisch overkomen (bijvoorbeeld een hoogleraar die op zijn 16de met werken is begonnen) zijn uitgesloten om gezamenlijk in een vignet te verschijnen. Daarnaast is voor geslachtsspecifieke termen gekozen zodat geslacht (vrouw) en beroep (politievrouw) overeenkomen.

Daarnaast is een vignetstudie bij uitstek geschikt om de bijdrage van gezondheidsklachten en het beroep zelf te scheiden in de beoordeling van respondenten. Meer informatie over het gebruikte vignet is weergegeven in appendix 1.

Naast deze objectieve factoren, die een beschrijving geven van een specifieke werknemer van 60 jaar of ouder, controleren we in tweede instantie ook voor de stereotiepe vooroordelen over de vaardigheden van een 60-plusser. Van Dalen et al. (2010) laten zien dat de productieve kwaliteiten die werknemers en werkgevers toedichten aan oudere en jongere werkenden opgesplitst kunnen worden in harde en zachte kwaliteiten. Denk bij harde kwaliteiten aan fysieke en psychische stressgevoeligheid, mate van vaardigheid met nieuwe technologieën en de bereidheid om te leren. Zachte vaardigheden betreffen onder andere loyaliteit, zorgvuldigheid, betrouwbaarheid en sociale vaardigheden.

Oudere werknemers wordt in hoge mate zachte kwaliteiten toegedicht en in mindere mate harde kwaliteiten (zie Van Dalen en Henkens, 2019). Steun voor eerder stoppen met werken kan ook een gevolg zijn van stereotiepe opvattingen dat 60-plussers eigenlijk niet de kwaliteiten hebben om goed te functioneren. Tot slot is het ook zaak om te bezien of de opvattingen over een flexibele AOW-leeftijd beïnvloed worden door de manier waarop een zwareberoepenregeling wordt gefinancierd. In de basisopzet kunnen kosten van vervroegde uittreding worden geneutraliseerd doordat mensen met een licht beroep langer doorwerken. Maar de financiering kan ook een politieke keuze zijn, waarbij de last van vervroegde uittreding voor zware beroepen door de gemeenschap wordt gedeeld. Om een en ander te toetsen, bezien we of de steun voor een zwareberoepenregeling afhankelijk is van de financieringsmethode die men huldigt: actuarieel neutraal of niet.

3. Resultaten

Tabel 1 toont de regressieanalyse ter verklaring van de oordelen over differentiatie van de AOW-leeftijd. De coëfficiënten in deze tabel worden geïnterpreteerd in termen van jaren. Wie bijvoorbeeld op zijn 16de is begonnen met werken in een zwaar beroep mag van de respondenten ruim een jaar ($0,35 + 0,77 = 1,12$) eerder met pensioen dan de benchmark 60-plusser (man, fulltime werk in middelzwaar beroep, begonnen op leeftijd 20, geen chronische klachten, geen mantelzorgverplichtingen).

Tabel 1: Steun voor werkenden die langer dan wel korter dan de officiële AOW-gerechtigde leeftijd moeten werken, vignetstudie

<i>Kenmerken 60-plusser in vignet</i>	Model 1 Coëfficiënt	Model 2 Coëfficiënt
Geslacht (man = 0)	-0,11**	-0,12**
Werkt parttime (fulltime = 0)		
Parttime werk	0,20**	0,20**
Begon met werken op (20 ^e jaar = 0)		
16 ^e jaar	-0,35**	-0,35**
23 ^e jaar	0,08*	0,08*
26 ^e jaar	0,23**	0,23**
Fysiek zwaar beroep (fysiek middelzwaar = 0)		
Zwaar	-0,77**	-0,77**
Licht	0,33**	0,33**
Lichamelijke chronische klachten (geen = 0)		
Last van gewrichten	-1,05**	-1,05**
Hart- en vaatziekten	-1,03**	-1,03**
Psychische klachten	-0,84**	-0,84**
Diabetes	-0,58**	-0,58**
Mantelzorg (geen = 0)		
Verricht dagelijks mantelzorg zieke ouders/partner	-0,89**	-0,89**
<i>Kenmerken respondent:</i>		
Opvattingen over vaardigheden 60-plussers:		
Harde kwaliteiten	-	0,14**
Zachte kwaliteiten	-	-0,27**
Financiering flexibele AOW (eens noch oneens = 0)		
Niet actuarieel neutraal		-0,34**
Actuarieel neutraal		0,41**
Geslacht respondent (man = 0)	-0,20**	-0,15**
Opleiding (laag = 0)		
Midden	0,09	0,08
Hoog	0,01	-0,06
Leeftijd (in jaren)	-0,00	-0,00
N	10.321	10.283

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

De modellen zijn geschat met een multilevel-regressietechniek omdat iedere respondent vijf vignetten beoordeeld en omdat multilevelanalyse er rekening mee houdt dat de oordelen van een persoon gecorreleerd kunnen zijn.

De grootste effecten zijn te zien bij chronische gezondheidsklachten. Wie last heeft van chronische gewrichtsklachten (zoals reuma of artritis) mag gemiddeld genomen 1,05 jaar eerder met pensioen dan iemand zonder chronische klachten. Wanneer het uitoefenen van een zwaar beroep samengaat met slijtage van gewrichten mag men in totaal ruim twee jaar eerder met pensioen. Het effect van gewrichtsklachten verschilt nauwelijks van dat van chronische hart- en vaatziekten. Men vindt een lagere AOW-leeftijd ook redelijk voor werknemers met chronische psychische klachten of diabetes, al is het effect kleiner dan voor werknemers met gewrichtsklachten of hart- en vaatziekten. Het geven van mantelzorg aan zieke ouders of partner wordt ook als een belastende factor gezien; deze werknemers mogen ongeveer elf maanden eerder met pensioen.

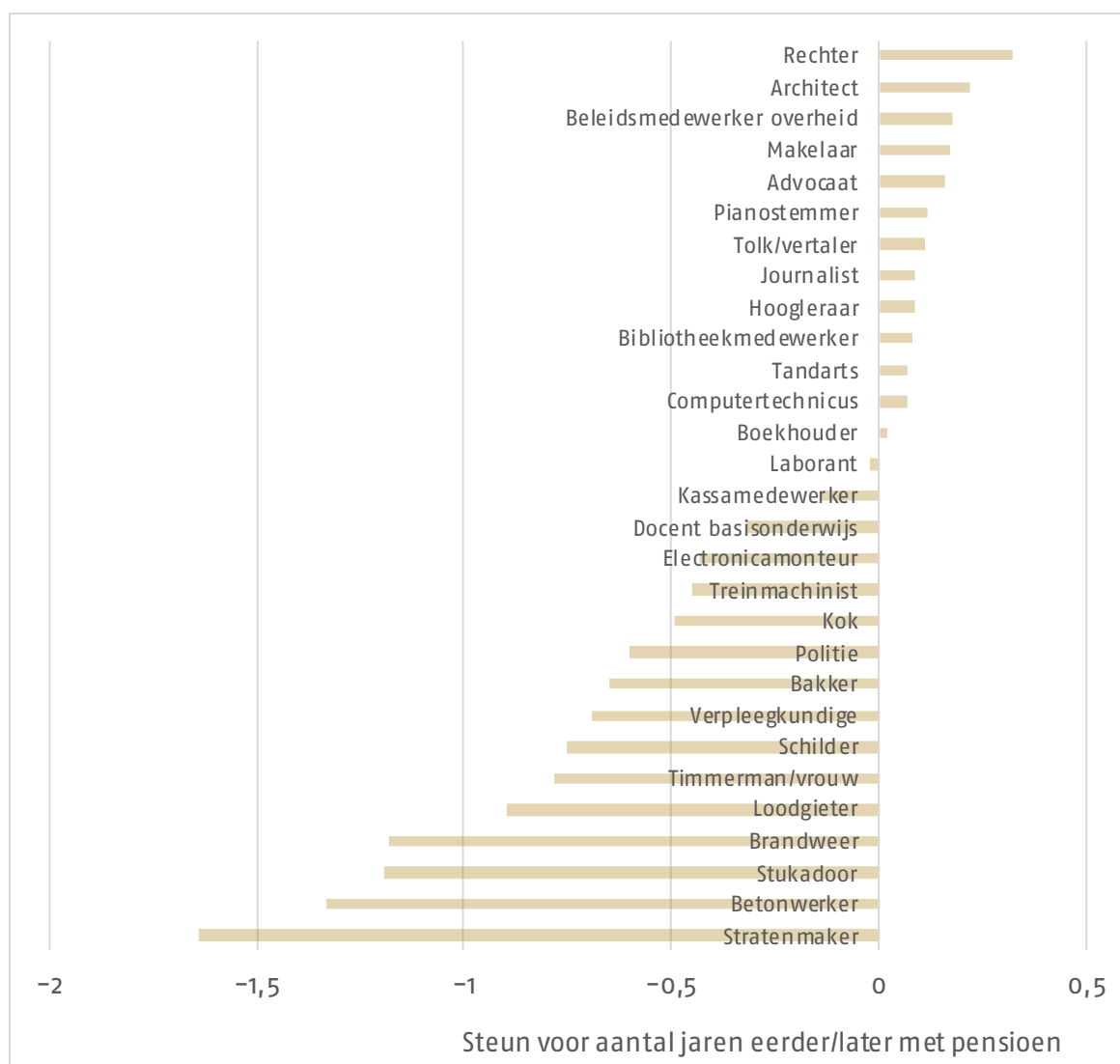
Model 2 laat zien dat de conclusies niet veranderen indien we controleren voor stereotiepe beelden over 60-plussers en de financieringsmethodiek. Positieve stereotiepe opvattingen over de betrouwbaarheid en loyaliteit van ouderen blijken samen te hangen met steun voor een lagere AOW-leeftijd. Wie oudere werknemers harde kwaliteiten toedicht vertoont een lichte steun voor een hogere AOW-leeftijd. Daarnaast kiezen respondenten die de last op de gemeenschap afschuiven – en voorstander zijn van een niet-actuarieel neutrale financiering – in het algemeen voor een lagere AOW-leeftijd dan degenen die voorstander zijn van actuariële neutraliteit. In appendix 2 gaan we na of voor- en tegenstanders van actuariële neutraliteit andere afwegingen maken door twee groepen afzonderlijk te analyseren. De analyses laten zien dat de effecten van de vignetkenmerken die betrekking hebben op beroep en gezondheid nauwelijks verschillen tussen beide groepen.

Voorkeuren per beroep

Om een beeld te krijgen van wat de steun concreet betekent voor individuele beroepen kunnen we op basis van een model met 29 individuele beroepen de redelijk geachte AOW-leeftijd uitrekenen. Sommige 'zware' beroepen kunnen rekenen op een duidelijk lagere AOW-leeftijd, een aantal lichtere beroepen op een hogere AOW-leeftijd (zie figuur 2).

De beoordeling door de respondenten bevestigt grofweg de rangorde van de zwaarte van beroepen zoals Ravesteijn et al. (2018) die hebben berekend. Een opvallend kenmerk van figuur 2 is dat het aantal jaren eerder dan wel later uittreden toch beperkt én asymmetrisch verdeeld is. De traditionele zware beroepen, zoals straatmaker of betonwerker, krijgen relatief veel jaren respijt, terwijl de fysiek 'lichte' beroepen in beperkte mate – een aantal maanden – moeten doorwerken.

Figuur 2: Geschatte steun voor vervroeging/uitstel van AOW-datum voor individuele beroepen

Noot: de effecten zijn berekend door de drie dummywaarden in model (1) te vervangen door 29 specifieke beroepen met docent basisonderwijs als basis.

4. Conclusies

Het nieuwe pensioenakkoord heeft de discussie rond zware beroepen nieuw leven ingeblazen. Als de inschatting van Nederlanders leidend zou zijn, dan zou voor echt zware beroepen als stratenmaker, stukadoor of brandweerman/vrouw een vervroeging van de pensioenleeftijd van 1,2 tot 1,6 jaar in de rede liggen. Voor veel beroepen variërend van politieagent en verpleegkundige tot timmerman/vrouw blijft de ver-voeging van de pensioenleeftijd beperkt tot minder dan één jaar. Als we daar ook de meest relevante gezondheidsklachten – gewrichts- of hartproblemen – meenemen, dan zou deze vervroeging verruimd kunnen worden met een extra jaar. Dit is ruim binnen het kader dat is afgesproken in het pensioenakkoord; de werkgever kan maximaal drie jaar voor de AOW-datum een vervroegd pensioen aanbieden.

Vermeer et al. (2016) hebben al eerder laten zien aan de hand van een vignetstudie dat de Nederlandse bevolking vervroegde uittreding voor fysiek zware beroepen ondersteunt, terwijl werk dat denkwerk vereist of stress met zich meebrengt geen rede is voor vervroeging van de pensioendatum. Zij hebben echter niet de gezondheid als aparte dimensie meegenomen in hun vignetten. Bovendien was op het moment dat het onderzoek werd uitgevoerd (2012) het idee van een almaar stijgende AOW-leeftijd nog niet zo concreet als in het onderhavige onderzoek. Het hier gepresenteerde onderzoek maakt voorts duidelijk dat mensen bij de beoordeling van het fysieke vermogen om langer door te werken en de wenselijkheid van vervroegde pensionering veel meer zaken meewegen dan louter het beroep dat iemand uitoefent.

Naast beroep en gezondheid speelt de belasting van oudere werknemers buiten de werkvloer, zoals intensieve mantelzorg. Het zou niet ons idee zijn om heel specifiek te registreren wie van deze groep wel en niet mantelzorg verleent om al dan niet eerder een AOW-uitkering te verlenen. Wel wordt duidelijk dat de knelpunten waar oudere werknemers op de drempel van hun pensioen mee worden geconfronteerd door veel Nederlanders als serieus worden gezien en dat de voorgestelde vervroeging van pensioen niet excessief is. Wellicht komt dit laatste doordat met publiek geld een vervroeging én een beperkte verlenging worden gesteund. Op die manier kan de publieke financiële last van een zware beroepenregeling worden beperkt. Uiteraard kunnen sociale partners op sectoraal niveau afspraken maken over een zwareberoepenregeling die specifiek op een beroepsgroep is toegesneden. Daarnaast blijven maatregelen gewenst zodat men het werk ook in zware omstandigheden en met gezondheidsbeperkingen kan volhouden. Dat kan door te investeren in technologie en personeelsbeleid zoals deeltijdpensioen of demotie (zie Van Dalen en Henkens, 2018) dat werknemers in de laatste fase van hun carrière kan ontlasten.

Literatuur

- Brys, Y., 2016, Het concept 'zware beroepen' in de pensioenwetgeving van enkele Europese landen, Federaal Planbureau, Brussel.
- Dalen, H.P. van, K. Henkens, en J. Schippers, (2010). Productivity of older workers: Perceptions of employers and employees. *Population and Development Review*, 36(2), 309–330.
- Dalen, H.P. van, en K. Henkens, 2018, Why Demotion is a No-Go Area for Managers, *International Journal of Human Resource Management*, 29:15, 2303–2329.
- Dalen, H.P. van, en K. Henkens (2019). Do Stereotypes about Older Workers Change? A Panel Study on Changing Attitudes of Managers, *International Journal of Manpower*, advance access.
- Koning, M. en B. Meuwese (2017). *Eerder stoppen met werken voor zware beroepen*, Economisch Instituut voor de Bouw, Amsterdam.
- Kooiker, S., A. de Jong, D. Verbeek-Oudijk, en A. de Boer (2019). *Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040*. SCP, Den Haag.
- Ravesteijn, B., H. van Kippersluis, en E. van Doorslaer, (2018). The wear and tear on health: What is the role of occupation? *Health Economics*, 27(2), e69–e86.
- Vermeer, N., M. Mastrogiacomo, en A. van Soest, (2016). Demanding occupations and the retirement age. *Labour Economics*, 43, 159–170.
- Van Beek, K. W. H. (1993). *To be hired or not to be hired, the employer decides*. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Wallander, L. (2009). 25 years of factorial surveys in sociology: a review. *Social Science Research*, 38, 505–520.

Appendix 1

Vignetonderzoek

Bij een vignetonderzoek krijgt de respondent een aantal kaartjes (vignetten) ter beoordeling voorgelegd. Ieder vignet stelt een denkbeeldige oudere werknemer voor, beschreven aan de hand van een aantal kenmerken. Ieder vignetkenmerk kan verschillende waarden aannemen. Door deze kenmerken steeds op een willekeurige manier met elkaar te combineren ontstaan telkens andere vignetten. Een belangrijke voorwaarde voor het gebruik van een vignetdesign is dat het aantal kenmerken dat wordt gevarieerd niet te groot wordt, omdat de beoordelaars maar een geringe hoeveelheid informatie kunnen verwerken. Worden te veel vignetkenmerken opgenomen, dan wordt het voor de beoordelaar moeilijk om zich een duidelijk beeld te vormen van de beschreven persoon en situatie. De vignetten zijn voorgelegd aan de respondenten met het verzoek per kaartje een hypothetische beslissing te nemen. Doordat de kenmerken op de vignetten steeds wisselen, kunnen we nagegaan welk gewicht een betreffend kenmerk heeft in de selectiebeslissing. Voor een uitgebreide uiteenzetting van het gebruik van vignetstudies verwijzen we naar Van Beek (1993) en Wallander (2009).

Voorbeeld van een gebruikt vignet

Op de volgende schermen krijgt u een aantal beschrijvingen van 60-jarigen te zien. Wij vragen u om te beoordelen of het redelijk is als deze persoon eerder dan wel later dan vastgelegd in de wet een AOW-uitkering krijgt.²

Werknemer:	
Geslacht	Man
Werkt	Voltijds
Begon met werken op	16e jaar
Beroep op dit moment	Stukadoor
Chronische gezondheidsklachten	Last van gewrichten
Mantelzorg	Verricht dagelijks mantelzorg voor zieke ouders/partner

Hoeveel jaar eerder dan wel later dan de officiële AOW-leeftijd zou u het redelijk vinden als deze persoon een volledige AOW-uitkering ontvangt?

4	3	2	1	0	1	2	3	4	
Jaar eerder									Jaar later

- 2 Alle panelleden kregen vijf profielen van fictieve 60-jarigen te zien. De zes kenmerken van elk van deze profielen zijn door middel van een willekeurig getal aan het profiel toegewezen.

Het vignet is in dit onderzoek de eenheid van analyse. Iedere respondent heeft in totaal vijf vignetten ter beoordeling voorgelegd gekregen. Uit de verzameling van 480 unieke vignetten is per respondent een steekproef getrokken met een omvang van telkens vijf. Het totaal aantal beoordeelde vignetten bedraagt 10.321.

Om na te gaan welke kenmerken een rol spelen bij de beoordeling van de redelijkheid van een eerdere of latere AOW-leeftijd is gebruikgemaakt van multilevelanalyse. Daarbij is gecorrigeerd voor de onderlinge afhankelijkheid van de geobserveerde eenheden; beoordelaars beoordelen immers meerdere vignetten.

Appendix 2

Tabel A1: Resultaten van de multilevelanalyse ter verklaring van steun voor langer dan wel korter werken dan de officiële AOW-gerechtigde leeftijd, vignetstudie. Analyses uitgesplitst voor respondenten die tegen (model 1), dan wel voor (model 2) actuariële neutraliteit zijn bij financiering van vervroegde uittreding

<i>Kenmerken 60-plusser in vignet</i>	Model 1 Coëfficiënt	Model 2 Coëfficiënt
Geslacht (man = 0)	-0,14**	-0,11**
Werkt parttime (fulltime = 0)		
Parttime werk	0,16**	0,23**
Begon met werken op (20 ^e jaar = 0)		
16 ^e jaar	-0,41**	-0,27**
23 ^e jaar	0,17*	0,07*
26 ^e jaar	0,30**	0,19**
Fysiek zwaar beroep (fysiek middelzwaar = 0)		
Zwaar	-0,93**	-0,81**
Licht	0,35**	0,37**
Lichamelijke chronische klachten (geen = 0)		
Last van gewrichten	-0,85**	-1,13**
Hart- en vaatziekten	-1,20**	-1,01**
Psychische klachten	-0,90**	-0,87**
Diabetes	-0,58**	-0,62**
Mantelzorg (geen = 0)		
Verricht dagelijks mantelzorg zieke ouders/partner	-1,01**	-0,88**
<i>Kenmerken respondent:</i>		
Geslacht respondent (man = 0)	-0,01**	-0,14**
Opleiding (laag = 0)		
Midden	0,01	-0,02
Hoog	-0,07	-0,06
Leeftijd (in jaren)	-0,01	-0,00
N	2.069	4.489

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Noot: De vraag betreffende de actuariële neutraliteit is gebaseerd op de stelling 'Als mensen eerder dan hun AOW-leeftijd met pensioen willen, dan moeten ze daar zelf voor betalen' (vijf antwoordcategorieën variërend van helemaal mee oneens tot helemaal mee eens).

OVERZICHT UITGAVEN IN DE DESIGN PAPER SERIE

- 1 Naar een nieuw pensioencontract (2011)
Lans Bovenberg en Casper van Ewijk
- 2 Langlevenrisico in collectieve pensioencontracten (2011)
Anja De Waegenaere, Alexander Paulis en Job Stigter
- 3 Bouwstenen voor nieuwe pensioencontracten en uitdagingen voor het toezicht daarop (2011)
Theo Nijman en Lans Bovenberg
- 4 European supervision of pension funds: purpose, scope and design (2011)
Niels Kortleve, Wilfried Mulder and Antoon Pelsser
- 5 Regulating pensions: Why the European Union matters (2011)
Ton van den Brink, Hans van Meerten and Sybe de Vries
- 6 The design of European supervision of pension funds (2012)
Dirk Broeders, Niels Kortleve, Antoon Pelsser and Jan-Willem Wijckmans
- 7 Hoe gevoelig is de uittredeleeftijd voor veranderingen in het pensioenstelsel? (2012)
Didier Fouarge, Andries de Grip en Raymond Montizaan
- 8 De inkomensverdeling en levensverwachting van ouderen (2012)
MARIKE KNOEF, ROB ALESSIE en ADRIAAN KALWIJ
- 9 Marktconsistente waardering van zachte pensioenrechten (2012)
Theo Nijman en Bas Werker
- 10 De RAM in het nieuwe pensioenakkoord (2012)
Frank de Jong en Peter Schotman
- 11 The longevity risk of the Dutch Actuarial Association's projection model (2012)
Frederik Peters, Wilma Nusselder and Johan Mackenbach
- 12 Het koppelen van pensioenleeftijd en pensioenaanspraken aan de levensverwachting (2012)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg en Tim Boonen
- 13 Impliciete en expliciete leeftijdsdifferentiatie in pensioencontracten (2013)
Roel Mehlkopf, Jan Bonenkamp, Casper van Ewijk, Harry ter Rele en Ed Westerhout
- 14 Hoofdlijnen Pensioenakkoord, juridisch begrepen (2013)
Mark Heemskerk, Bas de Jong en René Maatman
- 15 Different people, different choices: The influence of visual stimuli in communication on pension choice (2013)
Elisabeth Brügggen, Ingrid Rohde and Mijke van den Broeke
- 16 Herverdeling door pensioenregelingen (2013)
Jan Bonenkamp, Wilma Nusselder, Johan Mackenbach, Frederik Peters en Harry ter Rele
- 17 Guarantees and habit formation in pension schemes: A critical analysis of the floor-leverage rule (2013)
Frank de Jong and Yang Zhou
- 18 The holistic balance sheet as a building block in pension fund supervision (2013)
Erwin Fransen, Niels Kortleve, Hans Schumacher, Hans Staring and Jan-Willem Wijckmans
- 19 Collective pension schemes and individual choice (2013)
Jules van Binsbergen, Dirk Broeders, Myrthe de Jong and Ralph Koijen
- 20 Building a distribution builder: Design considerations for financial investment and pension decisions (2013)
Bas Donkers, Carlos Lourenço, Daniel Goldstein and Benedict Dellaert

- 21 Escalerende garantietoezeggingen: een alternatief voor het StAr RAM-contract (2013)
Seraas van Bilsen, Roger Laeven en Theo Nijman
- 22 A reporting standard for defined contribution pension plans (2013)
Kees de Vaan, Daniele Fano, Herialt Mens and Giovanna Nicodano
- 23 Op naar actieve pensioenconsumenten: Inhoudelijke kenmerken en randvoorwaarden van effectieve pensioencommunicatie (2013)
Niels Kortleve, Guido Verbaal en Charlotte Kuiper
- 24 Naar een nieuw deelnemergericht UPO (2013)
Charlotte Kuiper, Arthur van Soest en Cees Dert
- 25 Measuring retirement savings adequacy; developing a multi-pillar approach in the Netherlands (2013)
Marieke Knoef, Jim Been, Rob Alessie, Koen Caminada, Kees Goudswaard, and Adriaan Kalwij
- 26 Illiquiditeit voor pensioenfondsen en verzekeraars: Rendement versus risico (2014)
Joost Driessen
- 27 De doorsneesystematiek in aanvullende pensioenregelingen: effecten, alternatieven en transitiepaden (2014)
Jan Bonenkamp, RYanne Cox en Marcel Lever
- 28 EIOPA: bevoegdheden en rechtsbescherming (2014)
Ivor Witte
- 29 Een institutionele beleggersblik op de Nederlandse woningmarkt (2013)
Dirk Brounen en Ronald Mahieu
- 30 Verzekeraar en het reële pensioencontract (2014)
Jolanda van den Brink, Erik Lutjens en Ivor Witte
- 31 Pensioen, consumptiebehoeften en ouderenzorg (2014)
Marieke Knoef, Arjen Hussem, Arjan Soede en Jochem de Bresser
- 32 Habit formation: implications for pension plans (2014)
Frank de Jong and Yang Zhou
- 33 Het Algemeen pensioenfonds en de taakafbakening (2014)
Ivor Witte
- 34 Intergenerational Risk Trading (2014)
Jijia Cui and Eduard Ponds
- 35 Beëindiging van de doorsneesystematiek: juridisch navigeren naar alternatieven (2015)
Dick Boeijen, Mark Heemskerk en René Maatman
- 36 Purchasing an annuity: now or later? The role of interest rates (2015)
Thijs Markwat, Roderick Molenaar and Juan Carlos Rodriguez
- 37 Entrepreneurs without wealth? An overview of their portfolio using different data sources for the Netherlands (2015)
Mauro Mastrogiacomo, Yue Li and Rik Dillingh
- 38 The psychology and economics of reverse mortgage attitudes. Evidence from the Netherlands (2015)
Rik Dillingh, Henriëtte Prast, Mariacristina Rossi and Cesira Urzì Brancati
- 39 Keuzevrijheid in de uittreedleeftijd (2015)
Arthur van Soest
- 40 Afschaffing doorsneesystematiek: verkenning van varianten (2015)
Jan Bonenkamp en Marcel Lever
- 41 Nederlandse pensioenopbouw in internationaal perspectief (2015)
Marieke Knoef, Kees Goudswaard, Jim Been en Koen Caminada
- 42 Intergenerationele risicodeling in collectieve en individuele pensioencontracten (2015)
Jan Bonenkamp, Peter Broer en Ed Westerhout
- 43 Inflation Experiences of Retirees (2015)
Adriaan Kalwij, Rob Alessie, Jonathan Gardner and Ashik Anwar Ali
- 44 Financial fairness and conditional indexation (2015)
Torsten Kleinow and Hans Schumacher
- 45 Lessons from the Swedish occupational pension system (2015)
Lans Bovenberg, RYanne Cox and Stefan Lundbergh

- 46 Heldere en harde pensioenrechten onder een PPR (2016)
Mark Heemskerk, René Maatman en Bas Werker
- 47 Segmentation of pension plan participants: Identifying dimensions of heterogeneity (2016)
Wiebke Eberhardt, Elisabeth Brüggem, Thomas Post and Chantal Hoet
- 48 How do people spend their time before and after retirement? (2016)
Johannes Binswanger
- 49 Naar een nieuwe aanpak voor risicoprofiel-meting voor deelnemers in pensioenregelingen (2016)
Benedict Dellaert, Bas Donkers, Marc Turlings, Tom Steenkamp en Ed Vermeulen
- 50 Individueel defined contribution in de uitkeringsfase (2016)
Tom Steenkamp
- 51 Wat vinden en verwachten Nederlanders van het pensioen? (2016)
Arthur van Soest
- 52 Do life expectancy projections need to account for the impact of smoking? (2016)
Frederik Peters, Johan Mackenbach en Wilma Nusselder
- 53 Effecten van gelaagdheid in pensioen-documenten: een gebruikersstudie (2016)
Louise Nell, Leo Lentz en Henk Pander Maat
- 54 Term Structures with Converging Forward Rates (2016)
Michel Vellekoop and Jan de Kort
- 55 Participation and choice in funded pension plans (2016)
Manuel García-Huitrón and Eduard Ponds
- 56 Interest rate models for pension and insurance regulation (2016)
Dirk Broeders, Frank de Jong and Peter Schotman
- 57 An evaluation of the nFTK (2016)
Lei Shu, Bertrand Melenberg and Hans Schumacher
- 58 Pensioenen en inkomensongelijkheid onder ouderen in Europa (2016)
Koen Caminada, Kees Goudswaard, Jim Been en Marike Knoef
- 59 Towards a practical and scientifically sound tool for measuring time and risk preferences in pension savings decisions (2016)
Jan Potters, Arno Riedl and Paul Smeets
- 60 Save more or retire later? Retirement planning heterogeneity and perceptions of savings adequacy and income constraints (2016)
Ron van Schie, Benedict Dellaert and Bas Donkers
- 61 Uitstroom van oudere werknemers bij overheid en onderwijs. Selectie uit de poort (2016)
Frank Cörvers en Janneke Wilschut
- 62 Pension risk preferences. A personalized elicitation method and its impact on asset allocation (2016)
Gosse Alserda, Benedict Dellaert, Laurens Swinkels and Fieke van der Lecq
- 63 Market-consistent valuation of pension liabilities (2016)
Antoon Pelsser, Ahmad Salahnejhad and Ramon van den Akker
- 64 Will we repay our debts before retirement? Or did we already, but nobody noticed? (2016)
Mauro Mastrogiacomio
- 65 Effectieve ondersteuning van zelfmanagement voor de consument (2016)
Peter Lapperre, Alwin Oerlemans en Benedict Dellaert
- 66 Risk sharing rules for longevity risk: impact and wealth transfers (2017)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg and Thijs Markwat
- 67 Heterogeniteit in doorsneeproblematiek. Hoe pakt de transitie naar degressieve opbouw uit voor verschillende pensioenfondsen? (2017)
Loes Frehen, Wouter van Wel, Casper van Ewijk, Johan Bonekamp, Joost van Valkengoed en Dick Boeijen
- 68 De toereikendheid van pensioenopbouw na de crisis en pensioenhervormingen (2017)
Marieke Knoef, Jim Been, Koen Caminada, Kees Goudswaard en Jason Rhuggenaath

- 69 De combinatie van betaald en onbetaald werk in de jaren voor pensioen (2017)
Marleen Damman en Hanna van Solinge
- 70 Default life-cycles for retirement savings (2017)
Anna Grebenchtchikova, Roderick Molenaar, Peter Schotman en Bas Werker
- 71 Welke keuzemogelijkheden zijn wenselijk vanuit het perspectief van de deelnemer? (2017)
Casper van Ewijk, Roel Mehlkopf, Sara van den Bleeken en Chantal Hoet
- 72 Activating pension plan participants: investment and assurance frames (2017)
Wiebke Eberhardt, Elisabeth Brügggen, Thomas Post en Chantal Hoet
- 73 Zerotopia – bounded and unbounded pension adventures (2017)
Samuel Sender
- 74 Keuzemogelijkheden en maatwerk binnen pensioenregelingen (2017)
Saskia Bakels, Agnes Joseph, Niels Kortleve en Theo Nijman
- 75 Polderen over het pensioenstelsel. Het debat tussen de sociale partners en de overheid over de oudedagvoorzieningen in Nederland, 1945–2000 (2017)
Paul Brusse
- 76 Van uitkeringsovereenkomst naar PPR (2017)
Mark Heemskerk, Kees Kamminga, René Maatman en Bas Werker
- 77 Pensioenresultaat bij degressieve opbouw en progressieve premie (2017)
Marcel Lever en Sander Muns
- 78 Bestedingsbehoeften bij een afnemende gezondheid na pensionering (2017)
Lieke Kools en Marike Knoef
- 79 Model Risk in the Pricing of Reverse Mortgage Products (2017)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg, Hans Schumacher, Lei Shu and Lieke Werner
- 80 Expected Shortfall voor toezicht op verzekeraars: is het relevant? (2017)
Tim Boonen
- 81 The Effect of the Assumed Interest Rate and Smoothing on Variable Annuities (2017)
Anne G. Balter and Bas J.M. Werker
- 82 Consumer acceptance of online pension investment advice (2017)
Benedict Dellaert, Bas Donkers and Carlos Lourenço
- 83 Individualized life-cycle investing (2017)
Gréta Oleár, Frank de Jong and Ingmar Minderhoud
- 84 The value and risk of intergenerational risk sharing (2017)
Bas Werker
- 85 Pensioenwensen voor en na de crisis (2017)
Jochem de Bresser, Marike Knoef en Lieke Kools
- 86 Welke vaste dalingen en welk beleggings-beleid passen bij gewenste uitkeringsprofielen in verbeterde premiereregelingen? (2017)
Johan Bonekamp, Lans Bovenberg, Theo Nijman en Bas Werker
- 87 Inkomens- en vermogensafhankelijke eigen bijdragen in de langdurige ouderenzorg: een levenslopperspectief (2017)
Arjen Hussem, Harry ter Rele en Bram Wouterse
- 88 Creating good choice environments – Insights from research and industry practice (2017)
Elisabeth Brügggen, Thomas Post and Kimberley van der Heijden
- 89 Two decades of working beyond age 65 in the Netherlands. Health trends and changes in socio-economic and work factors to determine the feasibility of extending working lives beyond age 65 (2017)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt and Suzan van der Pas
- 90 Cardiovascular disease in older workers. How can workforce participation be maintained in light of changes over time in determinants of cardiovascular disease? (2017)
Dorly Deeg, E. Burgers and Maaïke van der Noordt
- 91 Zicht op zzp-pensioen (2017)
Wim Zwinkels, Marike Knoef, Jim Been, Koen Caminada en Kees Goudswaard

- 92 Return, risk, and the preferred mix of PAYG and funded pensions (2017)
Marcel Lever, Thomas Michielsen and Sander Muns
- 93 Life events and participant engagement in pension plans (2017)
Matthew Blakstad, Elisabeth Brügggen and Thomas Post
- 94 Parttime pensioneren en de arbeidsparticipatie (2017)
Raymond Montizaan
- 95 Keuzevrijheid in pensioen: ons brein wil niet kiezen, maar wel gekozen hebben (2018)
Walter Limpens en Joyce Vonken
- 96 Employability after age 65? Trends over 23 years in life expectancy in good and in poor physical and cognitive health of 65–74-year-olds in the Netherlands (2018)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt, Emiel Hoogendijk, Hannie Comijs and Martijn Huisman
- 97 Loslaten van de verplichte pensioenleeftijd en het organisatieklimaat rondom langer doorwerken (2018)
Jaap Oude Mulders, Kène Henkens en Harry van Dalen
- 98 Overgangseffecten bij introductie degressieve opbouw (2018)
Bas Werker
- 99 You're invited – RSVP! The role of tailoring in incentivising people to delve into their pension situation (2018)
Milena Dinkova, Sanne Elling, Adriaan Kalwij en Leo Lentz
- 100 Geleidelijke uittreding en de rol van deeltijdpensioen (2018)
Jonneke Bolhaar en Daniël van Vuuren
- 101 Naar een model voor pensioencommunicatie (2018)
Leo Lentz, Louise Nell en Henk Pander Maat
- 102 Tien jaar UPO. Een terugblik en vooruitblik op inhoud, doelen en effectiviteit (2018)
Sanne Elling en Leo Lentz
- 103 Health and household expenditures (2018)
Raun van Ooijen, Jochem de Bresser en Marike Knoef
- 104 Keuzevrijheid in de uitkeringsfase: internationale ervaringen (2018)
Marcel Lever, Eduard Ponds, Rik Dillingh en Ralph Stevens
- 105 The move towards riskier pension products in the world's best pension systems (2018)
Anne G. Balter, Malene Kallestrup-Lamb and Jesper Rangvid
- 106 Life Cycle Option Value: The value of consumer flexibility in planning for retirement (2018)
Sonja Wendel, Benedict Dellaert and Bas Donkers
- 107 Naar een duidelijk eigendomsbegrip (2018)
Jop Tangelder
- 108 Effect van stijging AOW-leeftijd op arbeidsongeschiktheid (2018)
Rik Dillingh, Jonneke Bolhaar, Marcel Lever, Harry ter Rele, Lisette Swart en Koen van der Ven
- 109 Is de toekomst gearriveerd? Data science en individuele keuzemogelijkheden in pensioen (2018)
Wesley Kaufmann, Bastiaan Starink en Bas Werker
- 110 De woontevredenheid van ouderen in Nederland (2018)
Jan Rouwendal
- 111 Towards better prediction of individual longevity (2018)
Dorly Deeg, Jan Kardaun, Maaïke van der Noordt, Emiel Hoogendijk en Natasja van Schoor
- 112 Framing in pensioenkeuzes. Het effect van framing in de keuze voor beleggingsprofiel in DC-plannen naar aanleiding van de Wet verbeterde premieregeling (2018)
Marijke van Putten, Rogier Potter van Loon, Marc Turlings en Eric van Dijk
- 113 Working life expectancy in good and poor self-perceived health among Dutch workers aged 55–65 years with a chronic disease over the period 1992–2016 (2019)
Astrid de Wind, Maaïke van der Noordt, Dorly Deeg and Cécile Boot
- 114 Working conditions in post-retirement jobs: A European comparison (2019)
Ellen Dingemans and Kène Henkens

- 115 Is additional indebtedness the way to increase mortgage–default insurance coverage? (2019)
Yeorim Kim, Mauro Mastrogiacomio, Stefan Hochguertel and Hans Bloemen
- 116 Appreciated but complicated pension Choices? Insights from the Swedish Premium Pension System (2019)
Monika Böhnke, Elisabeth Brügggen and Thomas Post
- 117 Towards integrated personal financial planning. Information barriers and design propositions (2019)
Nitesh Bharosa and Marijn Janssen
- 118 The effect of tailoring pension information on navigation behavior (2019)
Milena Dinkova, Sanne Elling, Adriaan Kalwij and Leo Lentz
- 119 Opleiding, levensverwachting en pensioenleeftijd: een vergelijking van Nederland met andere Europese landen (2019)
Johan Mackenbach, José Rubio Valverde en Wilma Nusselder
- 120 Giving with a warm hand: Evidence on estate planning and bequests (2019)
Eduard Suari–Andreu, Raun van Ooijen, Rob J.M. Alessie and Viola Angelini
- 121 Investeren in menselijk kapitaal: een gecombineerd werknemers– en werkgeversperspectief (2019)
Raymond Montizaan, Merlin Nieste en Davey Poulissen
- 122 The rise in life expectancy – corresponding rise in subjective life expectancy? Changes over the period 1999–2016 (2019)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt, Noëlle Sant, Henrike Galenkamp, Fanny Janssen and Martijn Huisman
- 123 Pensioenaanvullingen uit het eigen woningbezit (2019)
Dirk Brounen, Niels Kortleve en Eduard Ponds
- 124 Personal and work–related predictors of early exit from paid work among older workers with health limitations (2019)
Nils Plomp, Sascha de Breij and Dorly Deeg
- 125 Het delen van langlevensrisico (2019)
Anja De Waegenaere, Agnes Joseph, Pascal Janssen en Michel Vellekoop
- 126 Maatwerk in pensioencommunicatie (2019)
Sanne Elling en Leo Lentz
- 127 Dutch Employers’ Responses to an Aging Workforce: Evidence from Surveys, 2009–2017 (2019)
Jaap Oude Mulders, Kène Henkens and Hendrik P. van Dalen
- 128 Preferences for solidarity and attitudes towards the Dutch pension system – Evidence from a representative sample (2019)
Arno Riedl, Hans Schmeets and Peter Werner
- 129 Deeltijdpensioen geen wondermiddel voor langer doorwerken (2019)
Henk–Wim de Boer, Tunga Kantarcı, Daniel van Vuuren en Ed Westerhout
- 130 Spaarmotieven en consumptiegedrag (2019)
Johan Bonekamp en Arthur van Soest
- 131 Substitute services: a barrier to controlling long–term care expenditures (2019)
Mark Kattenberg and Pieter Bakx
- 132 Voorstel keuzearchitectuur pensioensparen voor zelfstandigen (2019)
Jona Linde
- 133 The impact of the virtual integration of assets on pension risk preferences of individuals (2019)
Sesil Lim, Bas Donkers en Benedict Dellaert
- 134 Reforming the statutory retirement age: Policy preferences of employers (2019)
Hendrik P. van Dalen, Kène Henkens and Jaap Oude Mulders
- 135 Compensatie bij afschaffing doorsnee–systematiek (2019)
Dick Boeijen, Chantal de Groot, Mark Heemskerk, Niels Kortleve en René Maatman
- 136 Debt affordability after retirement, interest rate shocks and voluntary repayments (2019)
Mauro Mastrogiacomio

- 137 Using social norms to activate pension plan members: insights from practice (2019)
Joyce Augustus-Vonken, Pieter Verhallen, Lisa Brügggen and Thomas Post
- 138 Alternatieven voor de huidige verplichtstelling van bedrijfstakpensioenfondsen (2020)
Erik Lutjens en Fieke van der Lecq
- 139 Eigen bijdrage aan ouderenzorg (2020)
Pieter Bakx, Judith Bom, Marianne Tenand en Bram Wouterse
- 140 Inrichting fiscaal kader bij afschaffing doorsneesystematiek (2020)
Bastiaan Starink en Michael Visser
- 141 Hervorming langdurige zorg: trends in het gebruik van verpleging en verzorging (2020)
Pieter Bakx, Pilar Garcia-Gomez, Sara Rellstab, Erik Schut en Eddy van Doorslaer
- 142 Genetic health risks, insurance, and retirement (2020)
Richard Karlsson Linnér and Philipp D. Koellinger
- 143 Publieke middelen voor particuliere ouderenzorg (2020)
Arjen Hussem, Marianne Tenand en Pieter Bakx
- 144 Emotions and technology in pension service interactions: Taking stock and moving forward (2020)
Wiebke Eberhardt, Alexander Henkel en Chantal Hoet
- 145 Opleidingsverschillen in levensverwachting: de bijdrage van acht risicofactoren (2020)
Wilma J. Nusselder, José Rubio Valverde en Johan P. Mackenbach
- 146 Shades of Labor: Motives of Older Adults to Participate in Productive Activities (2020)
Sonja Wendel and Benedict Dellaert
- 147 Raising pension awareness through letters and social media: Evidence from a randomized and a quasi-experiment (2020)
Marika Knoef, Jim Been and Marijke van Putten
- 148 Infographics and Financial Decisions (2020)
Ruben Cox and Peter de Goeij
- 149 To what extent can partial retirement ensure retirement income adequacy? (2020)
Tunga Kantarcı and Jochem Zweerink
- 150 De steun voor een 'zwareberoepenregeling' ontleed (2020)
Harry van Dalen, Kène Henkens en Jaap Oude Mulders

Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement

Dit is een uitgave van:
Netspar
Telefoon 013 466 2109
E-mail info@netspar.nl
www.netspar.nl

Mei 2020